

Анотація

Глюк І. В. Уголовно-процессуальная деятельность: проблемы определения понятия. — Статья.

Статья посвящена рассмотрению проблемных вопросов определения понятия «уголовно-процессуальная деятельность». Проанализированы доктринальные подходы к его определению и предложено авторское определение этого понятия.

Ключевые слова: уголовно-процессуальная деятельность, процессуальное действие, процессуальное решение, правоприменительная деятельность, уголовно-процессуальные отношения.

Summary

Glochyuk I. V. Criminal procedural activity: problems of definition. — Article.

The article deals with the problematic issues of the «criminal procedural activity» definition. Some doctrinal approaches of its definition were analyzed and the author suggested her own definition of the concept.

Keywords: criminal procedural activity, procedural actions, procedural decision, law-enforcement activity, criminal procedural relations.

УДК 343.141

М. М. Стоянов

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ВЛАСТИВОСТЕЙ ДОКАЗІВ

Оснoву кримінально-процесуальної діяльності складає доказування. Критеріями перевірки та оцінки доказів у кримінальних справах виступають властивості доказів. Через це встановлення властивостей доказів, дослідження правових засад їх визначення становить важливу проблему, вирішення якої має вагомe практичне значення. Варто піддати критиці відсутність у кримінально-процесуальному законі визначення властивостей належності та допустимості доказів, їх достовірності та достатності для прийняття рішень у справі. Серйозні труднощі викликає визначення допустимості відомостей, як найбільш формалізованої властивості доказів, встановлення умов, критеріїв допустимості доказів, а також правових наслідків порушень процесуального законодавства при збиранні фактичних даних, відсутності процесуального порядку визнання доказів недопустимими.

Таким чином, проблема визначення правових підстав виділення властивостей доказів у кримінальному процесі залишається на сьогодні досить гострою і набуває особливої актуальності в зв'язку з прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України. Це пов'язано, в першу чергу, з підвищенням вимог законності та обґрунтованості процесуальних рішень, які приймаються у кримінальних справах.

Дослідженню проблем визначення властивостей доказів у кримінальному судочинстві присвячені праці таких вчених, як: Ю. П. Аленін, В. Д. Арсенєв, В. С. Балакшин, Р. С. Белкін, Л. Є. Володимиров, Ю. М. Грошевий, Є. А. Дoля, В. І. Зажицький, З. З. Зінатулін, В. В. Золотих, К. Б. Каліновський,

М. М. Кіпніс, Є. Г. Коваленко, Р. В. Костенко, А. М. Ларін, П. А. Лупінська, В. Т. Маляренко, В. Ю. Миронов, М. М. Михеєнко, С. В. Некрасов, Ю. К. Орлов, М. А. Погорецький, С. М. Сівочек, О. В. Смирнов, С. М. Стахівський, М. С. Строгович, В. М. Тертишник та інші. Наукові дослідження в цій сфері в сучасній українській процесуальній літературі мають вибіркового характеру. Окремі питання властивостей доказів у кримінальному процесі розглядали С. М. Сівочек, О. С. Степанов, М. В. Деєв та ін. Однак у їхніх працях недостатньо повно висвітлені питання правової регламентації компонентів властивостей доказів у кримінальних справах.

Мета статті полягає у дослідженні й узагальненні стану наукових розробок вчених-процесуалістів і практиків щодо процесуальної регламентації поняття та властивостей доказів, а також у виявленні недоліків та прогалин у чинному законодавстві України щодо їх визначення.

Питання властивостей доказів залежить від вирішення проблеми сутності та змісту доказів. Визначну роль у визначенні властивостей відіграє легальне поняття доказів у кримінальному процесі. Так, відповідно до ст. 65 КПК України доказами у кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Як вбачається, існуюче законодавче визначення доказів дає загальне уявлення про інформацію, що залучається у кримінальне судочинство у якості доказової. З наведеного поняття такими ознаками відомостей виступають належність («...встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи»), допустимість («...у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд...») та, як вважають деякі фахівці [1, 9], достовірність («...всякі фактичні дані...»). Тим не менш чинна редакція КПК України не дає визначення поняття та переліку властивостей доказів.

Питання віднесення до числа властивостей доказів їх достовірності становить досить складну проблему та є предметом серйозних дискусій науковців. Визначення кримінально-процесуальної природи категорії достовірності перебуває в нерозривному зв'язку з нормативним і науковим визначенням доказів. Вдосконалені постулати теорії доказів, зміна ідеології доказового права дають підстави виділяти два методологічні підходи до визначення сутності та природи достовірності доказів: науково-теоретичний, заснований на положеннях класичної теорії доказів у кримінальному процесі, а також герменевтичний, що передбачає тлумачення (інтерпретацію) тексту відповідних кримінально-процесуальних норм.

Як уже вказувалося, легальне визначення доказів становить основу для визначення властивостей доказів. Згідно з ч. 1 ст. 65 КПК України доказами в кримінальній справі є всякі фактичні дані, на підставі яких у визначеному

законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Використовуваний законодавцем відносно даних про факти злочинного замаху термін «фактичність», тобто відповідність дійсності, також дає підставу деяким процесуалістам говорити про достовірність як властивість [2, 93].

Словосполучення «фактичні дані», «відомості про факти» самі припускають, що позначені ними докази відповідають такому критерію, як достовірність. Однак дана характеристика доказу повинна, на наш погляд, остаточно визначатися безпосередньо перед ухваленням підсумкового рішення та у сукупності з усіма іншими доказами. В протилежному випадку досить велика небезпека передчасного визнання доказу недостовірним, що спричинить за собою необґрунтовану відмову від його використання в доказуванні у справі. Власне, призначення всіх попередніх вимог полягає в тому, щоб забезпечити достовірність відомостей. Разом з тим зазначений критерій має самостійне значення.

Отже, визначення доказів у кримінально-процесуальному законі саме як фактичних даних виступає причиною дискусії серед науковців та практиків щодо віднесення достовірності до числа невід'ємних ознак доказів.

Представляється, дослідження окремого доказу само по собі є недостатнім для визначення його безсумнівності, достовірності. Кожний доказ співвідноситься із іншими доказами, досліджується в сукупності у справі і таким чином приводить до його визнання як достовірного або недостовірного. Саме цим пояснюється необхідність побудови й одночасної перевірки декількох версій у справі. Від припущення до достовірності суб'єкт доказування проходить лише з появою нових доказів, у сукупності з якими виявляється зв'язок із предметом доказування кожного доказу.

Отже, докази не розглядаються як безумовно достовірні відомості. Інакше кажучи, достовірність зазначених відомостей не є необхідною ознакою доказу — інформація, що міститься в доказі, може вказувати на обставини в справі також і з ймовірністю. Стосовно до кожного окремого доказу, розглянутого ізольовано від інших, варто говорити не про те, що він встановлює обставини в справі (це було б занадто категоричним твердженням), а про те, що доказ спрямований на їх встановлення та тільки в сукупності з іншими доказами, може їх встановлювати.

Підтвердження такого підходу міститься у нормах чинного КПК України. Так, зокрема, вирішення питання про притягнення до відповідальності за завідомо неправдиві показання, неправильний переклад і неправдивий висновок здійснюється відповідно до ст. 279 КПК України, яка визначає, що одночасно з постановленням вироку суд своєю ухвалою, а суддя постановою має право поставити перед прокурором питання про притягнення до відповідальності свідка, потерпілого, експерта або перекладача за завідомо неправдиві показання, висновок чи неправильний переклад. Очевидно, що висновок про недо-

стовірність доказів у такому разі є результатом внутрішнього переконання суду у невідповідності дійсності отриманих від свідка, потерпілого, експерта або перекладача відомостей про обставини злочину.

Відомості про обставини, що входять в предмет доказування у справі, утворюють зміст доказів. В тому разі, коли такі відомості зібрані у встановленому законодавством порядку, вони набувають статусу доказів, адже містять ознаки належності та допустимості. При цьому статус доказу має не тільки достовірну інформація про обставини справи, на підставі якої формулюються остаточні висновки, але будь-які відомості про істотні, належні для справи факти, отримані законним шляхом у процесі провадження у справі.

Таким чином, уявляється правильним говорити про достовірність як критерій дослідження вже наявного доказу, що володіє властивостями належності та допустимості, у випадку підтвердження висновку про відповідність дійсності отриманих відомостей у сукупності із іншими доказами в справі, що дає підстави говорити про їх безсумнівність.

Аналіз діючого українського законодавства дозволяє говорити про те, що в нормах кримінально-процесуального закону достовірність доказів прямо або опосередковано названа, зокрема, у ст. ст. 65, 68, 72, 334, 374 КПК України.

Так у відповідності до ст. 334 КПК України в обвинувальному вирокі наводяться «докази, на яких засновані висновки суду, і мотиви, за якими суд відкинув інші докази», а у виправдувальному вирокі наводяться мотиви, що пояснюють, «чому суд відкидає докази, на яких було засноване обвинувачення». Пленум Верховного Суду України в постанові № 5 від 29 червня 1990 р. «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку» звертає увагу на те, що згідно з вимогами ст. 323 КПК України в основу вироку можуть бути покладені лише достовірні докази, досліджені у судовому засіданні. При постановленні вироку суд колегіально чи суддя одноособово в умовах, що виключають будь-яке втручання у вирішення конкретних справ, за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному і об'єктивному розгляді всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом, повинен дати остаточну оцінку доказам з точки зору їх стосовності, допустимості, достовірності і достатності для вирішення питань, зазначених у ст. 324 КПК України. Висновки суду щодо оцінки доказів належить викласти у вирокі в точних і категоричних судженнях, які виключали б сумніви з приводу достовірності того чи іншого доказу. Прийняття одних і відхилення інших доказів судом повинно бути мотивовано (п. 17).

Уявляється правильним розрізняти, особливо в кримінально-процесуальному доказуванні, достовірність проміжних і підсумкових висновків про обставини, що підлягають доказуванню у кримінальній справі, та достовірність окремо взятого доказу. Перша поширюється не на окремі і навіть не на визначені сукупні відомості про обставини суспільно небезпечного діяння, а на обставини, описані органами розслідування, прокурором або судом у відповідних процесуальних документах. На відміну від цього достовірність окремо взятого доказу

є відповідність відомостей, зафіксованих у джерелі, обставинам, що були виявлені і зафіксовані в ході слідчої, судової або іншої процесуальної дії.

Багатьма науковцями, які спираються на відповідні положення кримінально-процесуального законодавства, виділяються властивості переконливості, значення, сили, значимості, значущості доказів тощо. Так, наприклад, С. В. Некрасов стверджує про необхідність виокремлення такої ознаки доказів, як юридична сила [3, 7–11]. М. В. Деєв наголошує на необхідності виокремлення таких властивостей доказів: належності, допустимості, достовірності, достатності та значущості [4, 6]. Н. А. Подольний вважає можливим вести мову про таку властивість, як переконливість [5, 4]. Р. С. Белкін виділяє як характеристику доказів їх значення [6, 189]. Ю. К. Орлов виокремлює серед інших властивостей силу (значимість) [7, 58].

Термінологічно щодо доказів у тексті КПК України використовуються такі характеристики, як «сила» (ч. 2 ст. 67 КПК України), «переконливість» (ч. 5 ст. 161 КПК України), «значення» (ч. 2 ст. 266 КПК України), «перевага одних доказів над іншими» (ч. 3 ст. 374 КПК України). Системний аналіз норм діючого кримінально-процесуального законодавства дозволяє дійти висновку, що фактично ці поняття є аналогічними за своїм змістом.

Варто зазначити, із певним застереженням, що подібний підхід щодо визначення сутності наведених категорій вироблений й теорією кримінально-процесуальних доказів. Виключенням є позиція С. В. Некрасова, який, спираючись на норму про визнання доказів, отриманих незаконним шляхом, такими, що не мають юридичної сили, вважає необхідним виділення самостійної властивості доказів [3, 7–11]. Але, як слушно зауважує В. І. Зажицький, допустимість та юридична сила доказів співвідносяться як властивість доказів і результат оцінки відповідно [8, 26]. Остання позиція здається нам правильною та обґрунтованою.

Статтею 67 КПК України встановлено правила оцінки, в якій нормативно закріплений принцип вільної оцінки доказів, що на відміну від так званої формальної теорії доказів, не передбачає формалізованого визначення в законі значення окремих доказів, їх переваги над іншими, достатності для покладення в основу обвинувачення одного доказу (визнання вини підсудним, переваги висновку експерта і т.д.).

Ю. К. Орлов зауважує, що при дослідженні доказів з позиції переконливості, не має підстав стверджувати про перевагу одного доказу над іншим, а також те, що доказова сила непрямих доказів тим вище, чим більше вони підвищують імовірність тези, що обґрунтовується [7, 58].

Однак такий висновок уявляється поспішним. У дійсності ж один побічний доказ не встановлює ніяких обставин, що входять в предмет доказування. Ця мета досягається тільки сукупністю побічних доказів. Пояснюється це тим, що об'єктивний зв'язок кожного побічного доказу з предметом доказування може бути виявлений тільки при аналізі всієї системи зв'язків цього побічного доказу з іншими. Саме цією особливістю побічних доказів і пояснюється існування загальновідомого правила: «один доказ — не доказ». Правда, зустрі-

часте й інша інтерпретація цього правила: стверджують, що воно означає, нібито одного побічного доказу недостатньо для позитивного рішення судом питання про винність підсудного, тоді як один прямий доказ може бути основою для вирішення справи судом [9, 46].

В літературі також має місце думка, що термін «юридична сила» може бути використано щодо комплексу властивостей доказу. Підтримуючи таку позицію, М.О. Верещагіна вбачає за доцільне перемістити положення про юридичну силу доказів, пов'язану з усіма трьома властивостями (належність, допустимість, достовірність) з ч. 1 ст. 75 КПК РФ («Недопустимі докази») до ч. 1 ст. 88 КПК РФ («Оцінка доказів»), сформулювавши останню статтю таким чином: «Неналежні, недопустимі або недостовірні відомості не мають юридичної сили та не можуть бути покладені в основу обвинувачення, а також використовуватися для доказування обставин, передбачених статтею 73 дійсного Кодексу» [10, 9].

На наш погляд, вірним є твердження В. Ю. Миронова, який вважає, що переконливість становить прояв достовірності, адже остання є безсумнівністю доказу, яка не може бути непереконливою [11, 60]. Такий висновок підтверджується С. Будниковим, який з цього приводу вказує: «Переконливість доказу визначається, перш за все, ступінню достовірності доказової інформації, що складає його зміст. Чим вище ступінь співвідношення відомостей про обставини злочину з цими обставинами, тим більш достовірний та переконливий доказ. Таким чином, достовірність належної до конкретної кримінальної справи інформації прямо впливає на його здатність відображатися на формуванні внутрішнього переконання суб'єкта доказування» [12, 45]. Сила (значимість) доказів, таким чином, як логічна переконливість доказової (обвинувальної або виправдувальної) тези, не становить самостійного значення властивості доказів у кримінальному процесі.

Висновок. Отже, підсумовуючи викладене, можна зробити висновки, що легальне визначення доказів у кримінальній справі становить методологічну основу визначення властивостей процесуальних доказів. Майже не викликає сумнівів та дискусій віднесення до властивостей доказів належності та допустимості. Натомість позиція, відповідно до якої достовірність (вірогідність) являє ще одну властивість внаслідок недостатності аргументів, доволі вразлива, як і теза про віднесення інших ознак (значення, сили, значущості і т.д.) до числа властивостей доказів.

Література

1. Бочаров Д. О. Доказування у правозастосовчій діяльності: загальнотеоретичні питання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. О. Бочаров ; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. — Х., 2007. — 20 с.
2. Захаров П. С. Допустимість доказів у кримінальному процесі України // Вісник Академії адвокатури України. — 2008. — Вип. 12. — С. 92–95.
3. Пекрасов С. В. Юридическая сила доказательств в уголовном судопроизводстве / С. В. Пекрасов. — М. : Экзамен, 2004. — 128 с.
4. Деев М. В. Достатність доказів у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. В. Деев ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2008. — 16 с.

5. Подольный Н. А. Убедительность — одно из требований, предъявляемых к доказательствам современным уголовным судопроизводством // Российский судья. 2004. № 7. С. 3–5.
6. Белкин Р. С. Теория доказывания : науч.-метод. пособие / Р. С. Белкин. — М. : Юрима, 1999. — 418 с.
7. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе : науч.-практ. пособие / Ю. К. Орлов. — М. : Проспект, 2000. — 144 с.
8. Зажичный В. О допустимости доказательств // Российская юстиция. 1999. № 3. С. 26–27.
9. Вилберг А. И. Косвенные доказательства в советском уголовном процессе / А. И. Вилберг, Г. М. Миньковский, Р. Д. Рахупов. — М. : Госюриздат, 1956. — 219 с.
10. Верещагина М. А. Процессуальный порядок признания доказательств недопустимыми в ходе предварительного слушания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / М. А. Верещагина. Челябинск, 2008. — 26 с.
11. Миронов В. Ю. Достоверность доказательств и их значение при постановлении приговора : монография / В. Ю. Миронов. — Оренбург : Изд. центр ОГАУ, 2006. — 198 с.
12. Будников В. Юридическая сила доказательств в уголовном судопроизводстве // Российская юстиция. 2003. № 10. С. 45–46.

Анотація

Стоянов М. М. Правові засади визначення властивостей доказів. — Стаття.

Стаття присвячена проблемі встановлення правових засад визначення властивостей кримінально-процесуальних доказів. Проаналізовано поняття «властивість доказів», наведено коротку характеристику належності, допустимості та достовірності доказів, їх достатності. висловлено критичне ставлення до необхідності виділення інших властивостей (характеристик) доказів.

Ключові слова: доказ, властивість, належність, допустимість, достовірність, достатність доказів.

Аннотация

Стоянов М. М. Правовые основы определения свойств доказательств. — Статья.

Статья посвящена проблеме установления правовых основ определения свойств уголовно-процессуальных доказательств. Проанализировано понятие «свойство доказательств», представлена краткая характеристика относимости, допустимости и достоверности доказательств, их достаточности. Выражено критическое отношение к необходимости выделения других свойств (характеристик) доказательств.

Ключевые слова: доказательство, свойство, относимость, допустимость, достоверность, достаточность доказательств.

Summary

Stoyanov M. M. Juridical foundations of properties of evidence. — Article.

The article is devoted to the problem of establishment of juridical principles of determination of properties of proofs. A concept «property of proofs» is analysed, short description of belonging, admission and authenticity of proofs, their sufficientness is given. Critical attitude is expressed toward the necessity of selection of other properties (descriptions) of proofs.

Keywords: proof, property, relevance, admission, authenticity, sufficientness of proofs.